

Szociológia és Társadalompolitika Intézet

TÉZISGYŰJTEMÉNY

Ferencz Magdolna

Értékek az internetes hálózati kommunikációban

című Ph.D. értekezéséhez

Témavezető:

Prof. Dr. Habil. Füstös László DSc.

egyetemi tanár

Tartalomjegyzék

I.	Kutatási előzmények és a téma indoklása.....	1
II.	Az elméletet ellenőrző vizsgálat módszerei	8
II.1.	<i>A WiW-users adathozzáférése.....</i>	9
II.2.	<i>A WiW-messages adathozzáférése.....</i>	10
II.3.	<i>Az értékváltozók azonosítása a WiW-messages adatbázis kialakítása során</i>	10
II.4.	<i>A kvalitatív adatgyűjtés megbízhatóságának tesztelése.....</i>	11
III.	A kutatás főbb eredményei.....	11
III.1.	<i>Alapadatok.....</i>	11
III.2.	<i>Társadalmi távolságok és a kommunikációs hidak képződésének esélyei</i>	12
III.3.	<i>Értékközvetítés.....</i>	13
IV.	Összefoglalás.....	17
V.	Hivatkozások	20
VI.	A szerzőnek a témában megjelent publikációi és konferencia előadásai	25

I. Kutatási előzmények és a téma indoklása

Az internethasználat társadalmi hatásait illetően a társadalomtudományban öt fő kutatási irány különíthető el: a társadalmi (digitális) egyenlőtlenségek, a társas kapcsolatok (közösségek), a politika (politikai részvétel), a szervezetek (szervezeti hatékonyság, szervezeti kontroll) és a kultúra (kultúrafogyasztás, mediatizáció) vizsgálata (Di Maggio et al. [2001], Dessewffy – Galács [2004] 34-40. pp.). Jelen értekezés e tekintetben új megközelítést képviselve azt vizsgálja, hogy az internetes hálózati kommunikációban, a „fórumozás” során mennyiben különülnek el és mennyiben közelednek egymáshoz a különböző társadalmi csoportok és a legkülönbözőbb emberi értékek.

A témaválasztás a társas kapcsolatok és a kultúra vizsgálatának egyként illetékességi körébe tartozó, még feltáratlan kutatási (határ-) területet jelöl ki. Megközelítem szerint a kommunikációs hálózatok és az emberi értékek világa a társadalmi stabilitást (pontosabban annak, a szociális kölcsönhatások körébe sorolható peremfeltételeit) tekintve egy érme két oldalán helyezkedik el. Granovettertől származik a „gyenge” és „erős kötésű” kapcsolatok megkülönböztetése (Granovetter [1973]). A gyenge kötések az egymástól – társadalmi struktúrában való elhelyezkedést, illetve kulturális távolságot tekintve – távol álló egyének közötti „laza ismeretségek” révén jönnek létre, szemben az erős kötést képviselő szoros (családi-rokonsági) kapcsolatokkal, melyek legtöbbször az előbbiek szerint egymáshoz közel álló személyek között alakulnak ki. Granovetter (Granovetter [1974]) kutatási eredményei alátámasztották, hogy a gyenge kötések lehetővé teszik az egyének számára az erős kötések útján el nem érhető társadalmi csoportokkal való együttműködést. A gyenge kötések (társadalmi) ereje abban rejlik, hogy az egyébként fragmentált struktúrában teremtenek az elkülönüléseken átnyúló kapcsolódásokat, erősítve a társadalom összetartozását (Granovetter [1974], Rogers – Kincaid [1981] 66-67. pp.). A társadalmi hálózatok e tekintetben azért jelentősek, mert lehetővé teszik a szociális távolságokat is átívelő ún. gyenge kapcsolatok létrejöttét és kiterjedését (Wellman – Gulia [2007]). A hálózatok – a bennük foglalt kapcsolatok által – hidakat képeznek a különböző rétegek és csoportok között, így fejlesztik a szociális összekapcsoltságot, előmozdítva a társadalmi struktúra rugalmasságát és a szociális integritást (Granovetter [1973], Blau [1977], Granovetter [1983]). A másik oldalon, a társadalom folyamatosságát és stabilitását – a közös értékrenden és az emberi értékeken alapuló – erős kölcsönhatások adják (Lin [1999]). A szociológusok körében többé-kevésbé elfogadott az a nézet, hogy bár az értékrendek változnak és a modern társadalmakban már nem létezik egy egységes, minden területet átfogó – a társadalom fennmaradását, tagjainak együttműködését biztosító – értékrendszer, az értékek azonban korábbi jelentőségükből nem veszítettek (Hankiss et al. [1982], Parsons [1988], Fulton [1997]). A társadalmi hálózatokban érvényesülő gyenge és az értékek által képviselt erős kölcsönhatásokat, megkülönböztetett jellegük mellett is indokolt tehát egy jelenségkör *nem* merev határvonalakkal elválasztott kontinuumaként tekinteni, mintsem a szociális jelenségek dichotóm megfelelőinek (Angelusz – Tardos [1998] 240-241. pp.).

Munkám tárgya az internetes hálózatok fórumain zajló kommunikáció, mely a fentiek alapján, a gyenge kölcsönhatások jelenségköréhez sorolható. Kiindulópontom szerint a hálózati párbeszédnek keretet adó speciális internetes alkalmazások, a tematikus fórumok, egyrészt potenciális hídképző, másrészt értékeket megjelenítő, értékeket közvetítő kommunikációs pályáknak tekintendők. Jóllehet az erős kötésű kapcsolatok kívül esnek a kutatás látókörén, a különböző rétegek és csoportok közötti hálózati érintkezések vizsgálata, jelen esetben magában foglalja az interakció során közvetített értéktartalmak vizsgálatát is.

Az hálózati érték közvetítésre vonatkozó felvetés előzményének tekinthetők azok az álláspontok, melyek a CMC (*computer mediated communication* – komputer közvetítette kommunikáció) értékrendeket, értékvilágot (is) érintő hatásai kapcsán láttak napvilágot. A különböző kiindulópontokat és várakozásokat tekintve a megközelítések három nyomvonala rajzolódik ki.

Az általam *lokalizációs*nak nevezett irányzat szerint az új kommunikációs technikák bázisain létrejövő hálózatok alkotják az új társadalmi morfológiát (Castells [2006]). Az internet mára a társadalmi hálózatok fő médiumává vált, így alkalmazásának terjedése - ellen-kulturális indíttatása folytán – hosszútávon elősegítheti a tömegmédiák kulturális egyformaságával szembehelyezkedő, a központosított és egyirányú információáramlásokat kiküszöbölő delokalizációt (Newhagen [1995] McChesney [1996]). Mindazonáltal, az új kommunikációs technológiák elsajátításának egyik rövidtávú következménye az, hogy megerősíti a kulturális szempontból jelenleg domináns társadalmi hálózatokat. Más oldalról azonban, a világháló adta érintkezési lehetőségek hatására várhatóan (újra) megjelennek és megerősödnek a területi (helyi) és vallási hovatartozásban gyökerező kulturális közösségek és társadalmi hálózatok is, melyek az emberi kapcsolatok átalakítását célzó értékeket és értékrendet képviselnek. Olyan speciális értékeket, melyek az önmeghatározásnak a globalizációval, a valahová tartozás határait feloldó, nyitott hálózatokkal való szembenállását megtestesítő kódjait jelentik (Castells *ibid.* 100. pp.).

A *homogenizációs* megközelítés szerint a médiabirodalom kialakulásával a média társadalomra gyakorolt korábbi, összetett hatása egyre inkább egyneművé válik, mivel uniformizáló hatást gyakorol a tömegesen megszólított emberekre. Az infokommunikációs eszközök használatának elterjedése kiteljesíti – az eredendően a hagyományos tömegmédiák által gerjesztett – kommercializálódást, kulturális egységesítést és a közvetített értékek nivellálódását. Mindez gyengíti az emberek túlnyomó többségének azon képességét, hogy – valós – érdekeiknek és szükségleteiknek megfelelően használják a médiát (Herman – Chomsky [1998]). Homogenizációs nézőpontból az internethasználat, hasonlóan a más médiumok használatához, a hedonista értékek felerősödéséhez és a hagyományos – gyakran nemzeti sajátosságnak tekintett vagy vallási gyökerű – értékek háttérbe szorulásához vezet (vö. Bajomi-Lázár [2001] 70. pp.).

A harmadik, *alternatív* felfogás a hálózatiságnak az alternatív globalizációt támogató hatását helyezi középpontba, az alulról szerveződő kulturális hálózatokra fókuszálva (Vályi [2004]). A nézőpont új keletű előzményének tekinthető a felülről jövő globalizáció hatását felülíró ún. „*alulról*

jövő globalizáció” (globalization-from-below) (Kellner [2002]) teóriája, mely az új tendencia lényegét abban látja, hogy *civil* kezdeményezésekre épül. A kezdeményezések hálózatosodása, különösen a CMC világában, esélyt adhat az egyének és csoportok számára, hogy egy (a mainál) multikulturálisabb, egalitáriánusabb és demokratikusabb társadalmi környezet megteremtésén fáradozhassanak. Ebből az optikából az internetes hálózatok a kulturális sokszínűség potenciális kommunikációs pályái, és kiterjedtségük növekedése elősegíti a közösségi összetartozás, az együttműködések által képviselt alkotó szellem, valamint az előítéletektől mentesség és a szabadság értékeinek megerősödését.

Értekezésem kiinduló kérdésfeltevései a következők voltak: *A hálózati fórumokon mennyire élesen rajzolódnak ki a különböző társadalmi csoportok közötti elkülönülések? Elősegíthetik-e a fórumok a különböző társadalmi csoportok közötti kapcsolatok létrejöttét és megerősítését? Zajlik-e a fórumokon értékközvetítés, és ha igen, az milyen mértékű? Milyen sajátosságai vannak az értékközvetítésnek?*

Korábbi vizsgálatok az internethasználat értékrendi háttéréről

Tekintettel arra, hogy a kutatás célcsoportja az internethasználók, éspedig a rendszeresen internetezők köréből kerül ki, mind a társadalmi távolságok, mind pedig az értékközvetítés vizsgálata szempontjából jelentősek azok a vizsgálatok, amelyek előtérbe helyezték az internethasználat értékrendi háttérét. Legtöbbjük a legutóbbi évtizedek diffúziós modelljeihez (elsősorban Rogers [1995], Norris [1999]) vezethető vissza¹. A diffúziós hálózatok jellemzően homofil jellegűek, azaz az innovációk a hasonló társadalmi helyzetű, hasonló tudású, értékrendszerű kapcsolatokon keresztül terjednek. Az újításokat befogadók – időbeni csatlakozásuk alapján – öt csoportba oszthatók: újítók, korai adaptálók, korai többség, kései többség és lemaradók. A korai alkalmazók (újítók, korai adaptálók, korai többség) nemcsak abban különböznek követőiktől (illetve azoktól, akik később sem kapcsolódnak be egy új technológia alkalmazásába), hogy iskolázottabbak, magasabb társadalmi státusúak és társadalmilag mobilabbak, hanem más az értékrendjük is. Kevésbé ragaszkodnak a tradicionális értékekhez, kedvezőbb a változásokhoz fűződő attitűdjük, könnyebben megbirkóznak a bizonytalanságokkal és a kockázatokkal, valamint kedvezőbben vélekednek a tudományról, kevésbé dogmatikusak, nagyobb absztrakciós képességekkel rendelkeznek, valamint ambiciózusabbak.

Néhány hazai kutatásban is megjelent már az internethasználat értékrendi háttérének problémaköre. A magyar fiatalok kommunikációs státusát felmérő vizsgálatukat ismertette Gábor és szerzőtársai (Gábor – Kabai – Matiscsák [2003]) rámutatnak, hogy az internetet használó fiatalok értékrendje eltér a (technológiát) nem használókéétól: a használók inkább jellemezhetők a posztmaterális értékek preferálásával és az individualizálódást kifejező, speciális értékorientációval (amely a változatos, érdekes életet és a kreativitást preferálja), mint a nem használók. Nagy (Nagy

[2005]) a fiatalok perspektíva képét vizsgáló „Perspektívakép-kutatás” 2002-es adateredményeit elemezve azt találta, hogy míg az internetet használó fiatalokra szignifikánsan nagyobb mértékben jellemzőek a posztmaterialista, individualista értékek, addig az internetet nem használók körében nagyobb súllyal bírnak a materialista szemléletet megtestesítő gazdagság és anyagi javak értékei. Az új technológiákat használó fiatalokra inkább jellemző a hedonista értékkelv, valamint számukra fontosabb a (posztmaterialista értékkelvnek tekinthető) környezetvédelem is.

A kutatás konceptuális kiindulópontjai és elméleti kerete

Bár a kutatás gazdag elméleti háttérre támaszkodhatott, a vizsgálati jelenségkör és különösen a problémaválasztás újszerűsége folytán, nélkülözötte a kiforrott elméleti és empirikus-vizsgálati előzményeket. A világháló értékvilágra gyakorolt hatásairól szóló álláspontok (főként Castells [1996], Herman – Chomsky [1998], Vályi [2004]) bemutatása után három témasík, a nyilvánosság, az internethasználat és az emberi értékek elméleti és vizsgálati előzményeire építve jelöltem ki munkám konceptuális kiindulópontjait. A különböző nyilvánosság-felfogások (Habermas [1971], Heller – Némedi – Rényi [1990], Becskeházi – Kuczi [1992], Keane [1999], Meyrowitz [1986], Meyrowitz [2003]) áttekintésével rámutattam, hogy a társadalmi nyilvánosság fogalma a CMC megjelenésével veszített a társadalmi kommunikációs jelenségek magyarázatában képviselt korábbi erejéből és napjainkra felülvizsgálat tárgyát képezi. Munkám azon felfogáshoz (Keane [1995]) kapcsolódik, mely szakít az *egyetlen* nyilvánosság tételével: a világhálót – társadalmi használat szerinti kommunikációs formáinak összességét – különböző szintű, egymással változó átfedésben és elkülönülésben álló nyilvánosságok kommunikációs univerzumának tekintem.

Munkámban az internetes kommunikáció nyilvános formáit a politikai tartalom megköltése nélkül, a véleménynyilvánítás és véleményekhez való hozzáférés szemszögéből közelítettem meg. Az internet-penetrációt és a használati szokásokat elemző empirikus kutatások eredményeire hivatkozva (Norris [1999], Stover – Straubhaar [2000], NTIA [2002], Molnár [2002], Pintér [2007]) és az internet „kulturális” demokratizmusát felvető kutatók (McChesney [1996], Wellman – Gulia [2007], Rheingold [1994]) a személyes önkifejezésnek helyet adó internetes fórumok világát kitüntetett kutatói figyelemre érdemesnek tartva vizsgálatom középpontjába a politikai és döntéshozatali tematikán kívül fórumokat helyeztem. Felvettem, hogy ezek az internetes párbeszédnek keretet adó speciális alkalmazások potenciális hídképző és az emberi értékeket közvetítő kommunikációs pályáknak tekintendők.

Az emberi értékek meghatározásakor Feather definíciójából (Feather [1982] 86. pp.) indultam ki, miszerint az értékek kognitív értékelést hordozva, a kívánatos, az elérendő illetve követendő dolgok kijelölése révén összekapcsolódtak a jó és rossz értékelő dimenziójával. Az emberi értékek – normatív jellegükből következően – standardként szolgálnak a gondolat és a cselekvés irányításához

¹ A diffúziós modellek az újítások társadalmi terjedésének magyarázatára tesznek kísérletet, kiindulópontjuk, hogy az innovációk elterjedése, elsajátítása és alkalmazása nem elszigetelt egyéni döntések eredőjeként,

és kijelölik a mindenkori helyzetek és célok eléréséhez rendelhető eszközöket is. Az értékek magukba foglalják a természeti jelenségek, a társadalmi élet világát, szabályrendszereket generálva irányítják az emberi és közösségi cselekvést. A jelentésszerveződés sajátos formáiként (Kluckhohn [1951] 395. pp.) képviselik bizonyos dolgok (cselekvés, társadalmi hovatartozás és önmeghatározás szempontjából) felismert fontosságát, ugyanakkor – a legkülönbözőbb formában – tárgyiasulnak: absztrakt fogalmakban, elvekben, gyakorlati tevékenységben, együttélési normákban, illetve – egyéni szinten – az alternatívák közötti választásokban, egyéni döntésekben. A tárgyiasult (ily módon objektíve adott) értékekhez való viszony kialakítása mind az egyének, mind pedig a társadalmi csoportok életében szükségszerű folyamat; az érték kategóriákhoz való viszonyulás része az én- illetve csoportazonosságot létrehozó tudat kialakításának (Markus – Kitayama [1991]).

A disszertáció értékvizsgálati fejezete a hazai értékutatások egyik főáramához, az MTA Értékszociológiai Műhely vizsgálati hagyományaihoz (Hankiss [1980], Füstös – Szokolczai [1994], Füstös – Szokolczai [2004]) kapcsolódik. Ez a hagyomány (Weber nyomán) az emberi értékeket közvetlenül megfigyelhetőnek tekinti. Az értékek mérése során – a Műhely gyakorlatának megfelelően – Schwartz értékészletét (Schwartz [2003]), az általa operacionalizált változókat alkalmazom. Új módszertani szemléletet képviselek ugyanakkor annyiban, hogy – bár elfogadom az értékek közvetlen megfigyelhetőségének kiindulópontját – a megfigyelés egyetlen lehetséges módszerének *nem kizárólag* az önreflexív (survey) módszert tartom alkalmasnak. Ha ugyanis elfogadjuk az értékek viselkedésre gyakorolt manifeszt hatását, akkor a kommunikációs viselkedés is az értékek által vezéreltnek tekinthető. Fennáll ez abban az esetben is, ha a megnyilatkozás célja nem az értékek *önreflexív* megfogalmazása. Véleményem szerint a kommunikációs viselkedés megfelelő tárgya a viselkedésre ható (illetve abban manifesztálódó) értékek megfigyelésének. Olyan esetekben, amikor a megnyilatkozás egyik fő eleme az én megjelenítése és célja a (legkülönbözőbb, hétköznapi vagy emelkedettebb kérdésekről való) vélemények kinyilvánítása, legalább olyannyira célravezető elemzési egység, mint a személyes értékekről feltett kérdésre adott válasz (amelyet a survey módszer céloz, azt tudakolván a megkérdezettől, hogy mennyire tartja magára nézve jellemzőnek az egyes, emberi értékeket kifejező állításokat). A személyes értékek megfigyelésére – ily módon – a nyilvános internetes fórumok világában tett személyes megnyilatkozások is alkalmasak. Annál is inkább, mert mi más is lehetne megfigyelésünk relevánsabb tárgya, amikor a hálózati kommunikáció során megvalósuló érték közvetítést vizsgáljuk?

Az elmélet megalapozása

Az internetes fórumok társadalmi távolságokat módosító és érték közvetítő szerepének vizsgálatok az ismertségi hálózatok tematikus fórumai, pontosabban a párbeszédekben résztvevők kommunikációs magatartása áll az elemzés középpontjában. A pilotvizsgálat első, elméletet megalapozó empirikus fejezete vizsgálatot megalapozó fogalmi készlet és az elméleti keret kialakítását tartalmazza.

hanem egy társadalmilag beágyazott folyamatban megy végbe.

Az elméletet megalapozó (és az elméletet ellenőrző) vizsgálatok terepét egy mára széles körben ismert és látogatott internetes hálózat illetve annak (jog-) elődje, a WiW „nyilvános” (a tagok számára elérhető) tematikus fórumai adták. A hálózat tagjainak száma a vizsgálatok idején mintegy 65.000 volt (2008. december 24-ére ez a szám elérte a négy milliót). A WiW tagság (a vizsgálat idején) a rendszeres internethasználók táborának egy speciális, az ismertségi hálózat meghívásos rendszere által szelektált alcsoportját képviselte; a tagok (2004-ben) nemcsak hogy rendszeresen (legalább hetente egyszer), hanem (minden-)napi szinten használták az internetet. A diffúziós elméletek terminológiájával kifejezve ebben az internetezői körben – 2004-ben – az új technológiát (internetet) alkalmazó újtók és a korai adaptálók képviseltették magukat, egy részük azonban már a korai többség soraiból került ki.

Az elméletet megalapozó vizsgálatban „nem résztvevő” megfigyelési módszert alkalmazva tártam fel a WiW tematikus fórumainak világát, kommunikációs-szociológiai sajátosságait. A tapasztalatok azt mutatták, hogy ezek a fórumok specifikus, kommunikáció-szociológiai megkülönböztetést igénylő kommunikációs jelenségekört képviselnek, melyeket „*hálózati báziskommunikációs*” pályáknak nevezek.

Elméleti keret

Hálózati báziskommunikáció

A hálózati báziskommunikáció fogalma a hagyományos tömegkommunikációs modellben értelmezett „*báziskommunikáció*”-ra utal (Geissler [1973] Angelusz [2000]), mely közvetítő pálya a személyes és a tömegek által hozzáférhető nyilvános kommunikáció között. A báziskommunikáció kategóriájába azok a hétköznapi (közvetlen személyközi) beszélgetések sorolandók, melyek során a magánélet kereteit érintő, nagy hírértékkel bíró közéleti vagy politikai kérdések személyes vagy csoportos megvitatása zajlik egymást többé-kevésbé ismerő felek között, s amelyekben a megnyilatkozások nem egy széleskörű anonim közönséghez szólnak, hanem kizárólag a jelenlévőkhöz. A báziskommunikáció koncepciója a nyilvánosságot a közügyek tematikájához hozzárendelő felfogást tükrözi és a kommunikációs forma társadalmi jelentőségének megítélésakor a fogalom kimunkálása idején működő társadalmi kommunikációs pályák sajátosságait veszi figyelembe. Mint azt számos kutatás (legelsők között Katz – Lazarsfeld [1955], Lazarsfeld – Berelson – Gaudet [1968]) igazolta, a hagyományos tömegkommunikációs rendszerben a társadalmi struktúra a rétegen belüli kommunikációt szabályozva fejt ki hatását a vélemények alakulására.

A *hálózati báziskommunikációt* azok az internetes (közvetett személyközi) párbeszédok képviselik, melyek valamely ismertségi hálózathoz kapcsolódó fórumon jönnek létre és amelyeknek témája *nem feltétlenül* közéleti vagy politikai. A hálózati báziskommunikációban az interaktivitás és a beszélgetésbe bekapcsolódó személyek számának (elvi) korlátatlansága együttesen érvényesül. Ez a kitüntetett jellemző eliminálja a hagyományos tömegkommunikációs rendszerben érvényes

„nyilvánossági paradoxont”, amely szerint a nyilvános megnyilatkozások esetén az interaktivitás foka és a befogadók számossága egymással fordított arányban áll. Míg a hagyományos báziskommunikáció a homogén kapcsolatoknak kedvez, a hálózati forma a homogén és a heterogén társadalmi kapcsolatok kialakulását és ápolását is lehetővé teszi. A hálózati báziskommunikáció megkülönböztető sajátosságainak egy részét (például a címzettek számosságának korlátozatlanságát vagy a fizikai távolságtól való függetlenséget) közvetlenül az új médium (az internet, pontosabban annak technológiája) teszi lehetővé és nincs összefüggésben a felhasználók törekvéseivel (értve ez alatt a technológiát alakító beavatkozást vagy felhasználói magatartást). A *sajátosságok másik csoportja* (például a kommunikációs viselkedés szabályozása vagy a kommunikációs kontroll) a felhasználók aktivitása révén formálódik, ugyanakkor nem független a médium technológiai természetétől (hiszen annak specifikus használatán alapul).

A hálózati báziskommunikációs pályák a strukturális korlátok hatásait tompító kommunikációs terepet biztosítanak a társadalmi távolságokat átívelő híd jellegű gyenge kötések (Granovetter [1974], Rogers – Kincaid [1981]) kialakulásához, ily módon új esélyt kínálnak az eltérő szocio-kulturális jellemzőkkel bíró csoportok közötti közeledésre és – ami értekezésem tárgya szempontjából leglényegesebb – *párbeszédre*.

Az előbbiek nyomán a hálózati báziskommunikációs pályákat potenciális kommunikációs „*átjárók*”-nak tekintem, melyeknek szerepük lehet a homogén társadalmi csoportok közötti hidak kiépítésében és a társadalmi kommunikáció fragmentált szintjei közötti határok módosításában. Értekezésemben felvettem, hogy a CMC mikronyilvános kommunikációs terei alkalmat adhatnak az emberi értékek közvetítésére is.

Értékközvetítés

A hálózati összekapcsoltság emberi értékeket közvetítő szerepe a hagyományos kommunikációs felfogásban nehezen megragadható, értekezésemben Rogers és Kincaid (Rogers – Kincaid [1981]) kommunikációs modelljét alkalmazom felfeztetésére. Konvergencia-modelljük a kommunikációt interaktív folyamatnak tekinti, melynek során a résztvevők közlői és befogadói szerepei folyamatosan felcserélődnek. A folyamat fő funkciója a résztvevők közötti megértés, egyeztetés, ami az interaktív folyamat során úgy valósul meg, hogy – a résztvevők aktivitása révén – fokozatosan növekszik a közös értelmezések információs tartománya. A konvergencia tézis jól illeszkedik a hálózati fórumokon zajló kommunikációs folyamat elméletet megalapozó vizsgálatban azonosított sajátosságaihoz. A hálózati báziskommunikációban biztosított az interaktivitás, az írásos kommunikációs forma (non verbális jelezést csak korlátozottan lehetővé tevő) keretein belül. Mivel az írásos párbeszéd alkalmasak a legkülönbözőbb dolgokról való információk és vélemények megosztására, alkalmasak a közös értelmezések (értelmezési tartományok) *egyik* kognitív és tárgyiasult szegmensének, az értékeknek a közvetítésére is. Értékközvetítés alatt azt értem, hogy a legkülönbözőbb dolgokról való információk és vélemények kinyilvánítása révén az írásos párbeszéd üzeneteiben megjelennek, tükröződnek a résztvevők értékelései arról, hogy milyen emberi értékeket

tartanak fontosnak, elérendőnek, követendőnek vagy éppen melyeket nem. Munkámban hivatkozom Berger és Luckman (Berger - Luckman [1966]) téziseire, az interakcióknak a társadalmi világ közös felépítésében és folyamatos újrateremtésében betöltött szerepére. A hálózati báziskommunikáció, megfigyelt sajátosságai folytán, alkalmas formája a társadalmi valóság interakciókban való fel- és újraépítésének. Azok az üzenetek, amelyek a fórumokon zajló párbeszédhez érdemben kapcsolódnak, a „követendő” és „elvetendő” értékelő dimenzióit tükröző *általános kognitív értékelést is hordozhatnak* (a párbeszéd mindenkori tárgyához kapcsolódva). Feltevésem szerint – mialatt a legkülönbözőbb kérdésekről és témákról folyik az írásos párbeszéd – az üzenetek nem mentesek az értéktartalmaktól.

A hálózati báziskommunikációs pályákon zajló érték közvetítés hipotetikus modelljében a személyes értékek nemcsak a internethasználattal általában, hanem az *eltérő* internethasználati módokkal is kapcsolatban állnak, meghatározva a *különböző* szolgáltatásokba való bekapcsolódást (beleértve a tematikus fórumokon való aktív részvételt is). A modell szerint az írásos párbeszéd során megfogalmazott hozzászólások értékvonatkozásokkal bírnak. A közvetített értéktartalmak lehetővé teszik, hogy a mikronyilvános kommunikáció résztvevői észlelhessék a mások számára fontos, követendő értékeket. A hálózati báziskommunikációban megjelenő értéktartalmak az aktív résztvevők közvetített értékeit tükrözve sajátos, a teljes népesség értékpreferenciáitól eltérő értékvilágot közvetítenek.

Amennyiben a hálózati báziskommunikációban nemcsak a vélemények kinyilvánítása és információk cseréje zajlik, hanem érték közvetítés is, úgy a híd jellegű kapcsolódások nemcsak az internethasználó népesség (egyébként) elkülönülő csoportjait kapcsolhatja össze, hanem a hasonló, és az akár eltérő értékekkel rendelkezőket is (Wellman – Gulia [2007]). A társadalmi integráció szempontjából mindkét eshetőség figyelemre méltó. A hasonló értékeket preferálók között a fórumok a társadalmi tőke (Putnam [2000]) *„kötés-jellegű”* – identitást építő, összetartozás érzését támogató – formáit képviselhetik; míg a különböző értékeket képviselők szempontjából a fórumok megerősíthetik a *„híd-jellegű”* (Cross – Parker [2004] Wellman et al. [2002]), nyitottságot, toleranciát és szélesebb értelemben vett közösségi identitást eredményező *társadalmi tőkét*.

II. Az elméletet ellenőrző vizsgálat módszerei

A társadalmi távolságok és az érték közvetítés vizsgálata olyan adatbázis kialakítását tette szükségessé, melyben rendelkezésre állnak a WiW „nyilvános” fórumain résztvevők társadalmi demográfiai jellemzőit (nem, kor, iskolai végzettség és településtípus) és megnyilatkozásaik értéktartalmát mérő változók. Így az elméletet ellenőrző empirikus vizsgálat több, részben rendelkezésre álló, részben pedig a disszertáció keretében elvégzett adatfelvétel eredményeként létrehozott adatbázis elemzésére épül. Értekezésemben a következő adatfelvételek adatait használtam fel.

1. WiW-users adatfelvétel (2005)

A WiW „nyilvános” fórumain – a 2004. szeptember 1. és 2004. december 15. közti adatgyűjtési periódusban – hozzászóló felhasználók adatait illetve hozzászólásait tartalmazza. (N=757)

2. WiW-messages adatfelvétel (2005)

A WiW „nyilvános” fórumain (az adatgyűjtési időszakban) elhelyezett összes üzenet terep-specifikus jellemzőit (melyik fórumon, milyen időpontban lett elhelyezve) és az üzenetek tartalomelemzése nyomán kialakított értékvizsgálat változóit tartalmazó adatbázis (N=16.580).

A WiW-users és WiW-messages adatbázisokat a jelen kutatás keretében, a Budapesti Corvinus Egyetem pályázati támogatásával és a WiW tulajdonosainak és munkatársainak közreműködésével hoztam létre.

3. EUTE² 2006-os hazai adatfelvétel Értékblokkja

A 2006 decemberében lebonyolított adatfelvételt a TEAMM³ a Magyar Gallup Intézettel együttműködve végezte, a magyar népesség területileg reprezentatív mintáján. Az adatok nem, kor, iskolai végzettség és lakóhely településtípusa szerint súlyozottak. A kérdőív Értékrend blokkja tartalmazta Schwartz értékesztjét (N=1.518).

4. Az EUTE 2006-os adatfelvételéhez kapcsolódó, a hazai (legalább hetente egyszer)

internetezők körében lekérdezett önkitöltő kérdőíves adatfelvétel (N=398).

Az önkitöltő kérdőívet jelen disszertáció keretében alakítottam ki. A kérdőív kérdései az internethasználat módjait, a közösségi oldalakon való részvételt, az iWiW-en való aktivitások különböző típusait méri.

II.1. A WiW-users adatfelvétel

A WiW-users adatfelvétel a következőképpen zajlott. Kiindulásként a WiW informatikusai számára elkészítettem a szükséges adatok WiW szerverről való lekérdezésének menetét, pontosítottam a kívánt információkra vonatkozó specifikációkat. Az informatikusok (excess formátumban) a kétkulcsú titkosítás⁴ módszere alapján, több lépésben válogatták le a kért adatokat a következők szerint. (1) Minden egyes WiW-tag adatlapja kapott egy új „felhasználói azonosítót” (ID). (2) A felhasználói azonosítóhoz – az általam megadott specifikációk szerint – hozzárendelték az adatlapok demográfiai jellemzőkre vonatkozó adatait. A szerverről lekérdezett adatok ebben a lépésben: (a) nem (nő - férfi), (b) a közölt iskolák típusa (általános iskola, középiskola, egyetem/főiskola), valamint (c) (szöveges változóként) a lakóhelyre (tartózkodási helyre) utaló bejegyzés tartalma. (3) Ezt követően az informatikusok leválogatták a WiW „nyilvános” fórumain – a mintavételi

² Az European Social Survey (ESS), magyar nevén az Európai Társadalomtudományi Elemzések (EUTE) a European Social Foundation (ESF) szervezésében, az Európai Bizottság K+F támogatásával, 2001-ben indult nemzetközi projekt. Célja az európai társadalmak szociológiai és politikatudományi monitoring kutatása. A projekt keretében eddig három hazai adatfelvételre került sor, 2002-ben, 2004-ben és 2006-ban. Az EUTE projekt hazai kutatási partnere az MTA Szociológiai Kutatóintézet Társadalomtudományi Elemzések Akadémiai Módszertani Műhelye (TEAMM), melynek vezetője Füstös László.

³ Társadalomtudományi Elemzések Akadémiai Módszertani Műhelye

időszakban – megjelent összes üzenetet, amelyek kaptak egy „üzenet azonosítót” (POST). Majd pedig (4) a WiW tagok felhasználói azonosítói alapján hozzárendelték, hogy melyik üzenet (POST) melyik felhasználóhoz (ID) tartozik. (5) A felhasználói azonosítókhoz hozzárendeltek két további változót: (a) a WiW tag elhelyezett-e a WiW „nyilvános” fórumain üzenetet a vizsgálat idején, a másik pedig (b) a regisztráció időpontja. Az informatikusok által átadott exess fájlok alapján létrehoztam a „WiW-users” SPSS adatbázist és a későbbi elemzéshez szükséges változókat (a változók kialakításának és az operacionális megfontolásoknak a disszertációban igen részletes fejezetet szentelek).

II.2. A WiW-messages adatfelvétel

Kiindulásként (a WiW-users adatbázisnál írtakhoz hasonlóan) elkészítettem a szükséges adatok WiW szerverről való lekérdezésének menetét, pontosítottam a kívánt információkra vonatkozó specifikációkat. Ezt követően az informatikusok fórumonként leválogatták az összes – mintavételi időszakban – közölt üzenetet, hozzájuk rendelve a már említett üzenet azonosítót (ID), az üzenet forráshelyét (fórum neve) valamint az üzenet pontos keletkezését (hónap, nap, óra, perc). A végleges WiW-messages SPSS adatbázis kialakítása az átadott adatbázis alapján történt, az értékvizsgálathoz szükséges változókat az alábbiaknak megfelelően hoztam létre.

II.3. Az értékváltozók azonosítása a WiW-messages adatbázis kialakítása során

A fórumhozzászólások értéktartalmának mérésekor Schwartz értéktípusokat mérő PVR (Portrait Values Questionnaire) skáláját alkalmaztam, mely az egyéni értékekkel való rendelkezést 21 változóval méri. A fórumhozzászólások megfigyelése azt célozza, hogy kvalitatív adatgyűjtés segítségével minden egyes fórumhozzászólás esetén meghatározzuk a Schwartz tesztnek megfelelő értékeket⁵. A kódolás során az interpretatív olvasatot tekintetem kiindulópontnak. Az interpretatív olvasat feldolgozása során a kódoló bevonódik az adatok konstruálásába, ő maga állapítja meg, hogy mit reprezentálnak a szövegek (Mason [2005]). Az értelmező módszer számol a szövegek rejtett, látens üzeneteivel is (Antal Z. [1976]). A változó értékek megállapítása – lévén, hogy a vizsgálat meglévő érték kategóriák fellelésére irányul – kondenzáció útján történik, azaz az üzeneteket az adott személyes érték kódjai alá helyezve „besűrítjük”, lerövidítjük (Burton [2000]). E „besűrítés” során nem alkalmazható Schwartz eredeti, hatfokú skálája (mely a válaszok alapján a „teljesen hasonlít rám” és az „egyáltalán nem hasonlít rám” szélső értékei között azt méri, hogy az egyes értékeket kifejező állításokat mennyire tartja magára nézve jellemzőnek a válaszadó), értékváltozóim így két értéket vesznek fel (aszerint, hogy hasonlítanak-e vagy sem az üzenettartalmak alapján az üzenetközlők a változó meghatározását adó jellemzéshez).

⁴ Olyan eljárás, melynek célja, hogy az egyébként összetartozó adatok közti kapcsolat (esetünkben például egy üzenetközlő neve és az ő üzeneteinek szövege) csak az adatokhoz hozzákapcsolt „kulcsokkal” rendelkező személy számára ismert.

⁵ Következésképpen minden egyes hozzászólást a 21 érték kategória egységként kódolunk.

II.4. A kvalitatív adatgyűjtés megbízhatóságának tesztelése

Az adatgenerálás során alkalmazott kvalitatív módszer fő gyengesége, hogy a kódoló kivédhetetlen szubjektivitása csökkenti a megbízhatóságot. Ezért eljárásom megbízhatóságát részletesen teszteltem. Az érték kategóriák kódolásában mutatkozó kódolási diszkrpanciák vizsgálata azt mutatta, hogy a munka során a három kódoló az esetek 96,2%-ban egyezően kódolt. Az egyes kódolók hasonló arányban (az általuk végrehajtott kondenzáció 1-1,6%-ban) tértek el a másik két kódoló (egyező) eredményétől⁶. Előzetesen felderítettem a kódolók fórumok (témái) iránti érdeklődésének fokát, majd megnéztem, hogy fórumonként hány olyan üzenet található, amelyben a kódolók a 21 érték valamelyikét a többiekétől eltérően kódolták. Az eredmény nagyon érdekesnek bizonyult, arra utalva, hogy az eltérések a kódoló téma iránti érdeklődésének és érintettségének szélsőséges értékeinél voltak jellemzőek.

III. A kutatás főbb eredményei

Az elméletet tesztelő vizsgálat előtt került sor arra, hogy az előzetes, elméletet megalapozó vizsgálat tapasztalatait beépítve, pontosítottam kutatási kérdéseimet. Az elméletet ellenőrző vizsgálat, a kutatás felderítő jellegénél fogva, számos „nem várt” fejleményt (új módszertani megoldásokat igénylő problémákat és előre nem látható empirikus összefüggéseket) eredményezett, melyeket értekezésemben részletesen ismertetek. Az elméletet tesztelő empirikus vizsgálat fő célja kettős volt: ellenőrizni a hálózati báziskommunikáció *társadalmi távolságokat* csökkentő és *értékközvetítő* szerepét. Az alábbiakban az elméletet ellenőrző vizsgálat főbb eredményeiről adok összefoglalást. Téziseim végén összegző táblát mutatok be a kutatási kérdésekről, a felállított hipotézisekről és az empirikus eredményekről.

III.1. Alapadatok

A disszertáció elméletet ellenőrző empirikus vizsgálati fejezeteiben a pilotvizsgálat keretében végzett – a WiW hálózat „nyilvános” tematikus fórumain 2004. szeptember 1. és december 15. között résztvevők szocio-demográfiai jellemzőit azonosító és a fórumokon elhelyezett szöveges üzeneteket kvalitatív adatelemzéssel feldolgozó – adatfelvétel eredményeit elemeztem. Az adatfelvétel idején működő 41 „nyilvános” tematikus fórumon 757 olyan fórumozó volt, aki legfőbb szocio-demográfiai adatait teljességgel rendelkezésre bocsátotta. A fórumozók 29.170 esetben vettek részt az írásos párbeszédekben⁷. Külön vizsgálatot végeztem – a WiW-users adatbázis kialakításának munkafázisában – arra vonatkozóan, hogy van-e szisztematikus (szocio-demográfiai háttérrel összefüggő) különbség azok között, akik teljes körűen megadják személyes adataikat, illetve akik nem. Adataim azt mutatták, hogy a személyes adatok feltétele szempontjából a férfiak, a fővárosiak

⁶ Az elemzés során csak azokat az üzeneteket vettem figyelembe, melyeket mindhárom kódoló egyezően kódolt.

valamint az idősebbek „adatfélébbek” és abban az esetben, ha a regisztráció során teljes körűen megadják is személyes adataikat, jóval inkább óvakodnak a „nyilvános” fórumokon való részvételtől, mint a nők, a vidékiek és a fiatalabbak. E körülmények konzekvenciája kutatásomra nézve az, hogy a vizsgálati célcsoport tényleges összetétele, az adatfélétség okán hiányzó adatok miatt (ha csak kis mértékben is, de mégiscsak) kevesebb férfit, fővárosit és idősebb személyt tartalmaz, mint ahányan a WiW-users adatbázisban szerepelnek.

A vizsgálati célcsoport – a tematikus fórumokon aktívan résztvevők – összetételére vonatkozóan korábbi adatok nem álltak rendelkezésre. Így az adatfelvétel úttörőnek és – mint az adatfelvételi eredményekből kiderült – igen kockázatos vállalkozásnak bizonyult. Jóllehet az elméletet megalapozó vizsgálatok alapján számítani lehetett arra, hogy – a hazai internet penetráció 2004 őszi szintjének megfelelően – a fórumozók csoportja a technológiai innovációt korán adaptálók és a korai többség sajátosságait mutatja, a célcsoport – első adateredménynek „számító” – összesített jellemzői lényegesen eltértek a vizsgált hálózatétól. A hálózati tagsággal összehasonlítva a „nyilvános” fórumokon aktívan résztvevők között több mint kétszeres volt (89%) a felsőfokú végzettségűek aránya és mintegy 30%-kal több fővárosi (84%) volt közöttük, mint a tagság soraiban. A fórumokon a középső korosztály (29 évesnél idősebbek, akik az internethasználók között az „idős” korosztályt képviselik), a hálózat tagságához képest magasabb arányban (34%) volt jelen, míg nemek szerint a fórumok tagsága kiegyenlített összetételű volt. Mindez azt mutatta, hogy (legalábbis 2004-ben) a tematikus fórumozás inkább a felsőfokú végzettségűekre, a fővárosiakra és a fiatalabb korosztályokra jellemző. A célcsoport ezen, összesített „adottsága” jelentősen korlátozták a pilotvizsgálatban alkalmazható statisztikai eszköztár körét és több új elemzési eljárás kimunkálását is szükségessé tették (utóbbiban természetesen szerepe volt annak is, hogy az adatfelvételi eljárás – mely a vizsgálat terepét adó internetes hálózat szerverén tárolt információk feldolgozására és szociológiai elemzésre alkalmas adatbázis létrehozását célozta – számos, többek között programozási feladatot is adott az elemzések során).

III.2. Társadalmi távolságok és a kommunikációs hidak képződésének esélyei

Az értekezés keretében kialakított adatbázisok segítségével végzett elemzések megerősítették az első általános hipotézisemet, mely szerint a báziskommunikációs pályák kedveznek a kommunikációs hidak kiépítésének. A vizsgált tematikus fórumok, (a résztvevők szocio-demográfiai jellemzői szerint) többségükben heterogén összetételűek voltak. A vizsgált fórumokon zajló üzenetváltások időbeni folyamatának későbbi vizsgálatai azt mutatták, hogy a legtöbb fórumon közvetlen kommunikációs kapcsolatba kerülnek egymással a különböző társadalmi-demográfiai jellemzőkkel rendelkező résztvevők. Azt, hogy a hálózati báziskommunikációnak helyet adó, mikronyilvánosságot képviselő fórumok joggal tekinthetők kommunikációs „átjárók”-nak, abból is

⁷ Az adatelemzés egyes lépéseiben azonban, meghatározott – az értekezésben részletes indoklással alátámasztott – kritériumok szerint csak a hozzászólások szűkebb körét vettem figyelembe.

kitűnt, hogy a nagyobb résztvevői számmal rendelkező topikokon sem volt tapasztalható az üzenetváltások során a társadalmi-demográfiai különbségekhez köthető elkülönülés, fragmentálódás.

A vizsgálati terepnek „helyet” adó ismertségi hálózat (a hálózat eredetileg hagyományos közösségéhez köthető) törzstagságának és a hálózathoz később csatlakozóknak a párbeszédében mutatott aktivitását összevetve – a III. hipotézis várakozásait igazolva – megállapítást nyert, hogy az adatfelvételi időszakban a „nyilvános” fórumok üzenetforgalmának „előállításából” egyre nagyobb részt vettek ki a később csatlakozók. Mindezek megerősítették a hálózati báziskommunikáció koncepcióját. *A vizsgált tematikus fórumok – 2004 őszén – már nem a hálózat történetének kezdeti stádiumához köthető, meghatározott földrajzi helyhez, életformához vagy szubkultúrához köthető közösség találkozóhelyei voltak*, mint ahogyan arra a korábbi kutatások eredményei (Dányi [2002], Hain [2006]) következtetni engedtek.

A II. hipotézisem – a terepkutatási tapasztalatok és az érték közvetítési modell alapján – kimondta, hogy az *egyes fórumok témája* szelektálja a résztvevők körét, azaz az *egyes fórumokon* eltérő mértékben érvényesül a részvételi heterogenitás. A feltevéshez kapcsolódó operacionalizált hipotézisek vizsgálata nem igazolta a várakozást. Azon fórumokon, melyek általános érdeklődésre számot tartó témákat képviseltek és melyek témái iránt az érdeklődést – feltevéseim szerint – *nem* kimondottan a kor, a nem, az iskolázottság és a lakóhely határozza meg, nem tapasztalhatók – a többi fórumnál tapasztaltakhoz képest – magasabb heterogenitás értékek a részvételi csoportok összetételében. A különböző fórumokon iskolai végzettség szerint mutatkoznak (viszonylagosan) alacsonyabb heterogenitásértékek, ugyanakkor a társadalmi különbségek másik – bár korántsem jelentős – vízváltója a vizsgált kommunikációs pályákon a lakóhely típusa volt.

III.3. Értékközvetítés

Az értékvizsgálat során elsőként a IV. hipotézist teszteltem, mely szerint a hálózati báziskommunikációs pályákon értékközvetítés zajlik. Az értékközvetítés modelljének sémája szerint a feltevést *két megfigyelési optikából* vizsgáltam: az értékek megjelenítését az *üzenetközlők*, a megnyilatkozások értéktartalommal való rendelkezését az *üzenetek* megfigyelési egységein elemeztem. Az eredmények szerint az érték megjelenítés jelen van a fórumozók kommunikációs gyakorlatában: a fórumon közzétett hozzászólások megjelenítik a személyes értékeket. Az érték megjelenítés azonban igen alacsony szintű (a fórumozók fele jellemezhető csak azzal, hogy legalább minden tizedik üzenete megjelenít valamely személyes emberi értéket). *A fórumozókat korántsem jellemezi az értékmegjelenítő magatartás.* Ezzel összefüggésben a fórumokon elhelyezett üzeneteknek is csak kis része (17,4 %-a) ad alapot arra, hogy azokat olvasva a személyes értékek észlelésére sor kerülhessen. Jóllehet nem cáfolható *a hálózati báziskommunikációs pályák értékközvetítő szerepe, az értékközvetítő üzenetek nagyságrendje korántsem olyan jelentős, hogy ezt a szerepet kitüntetett sajátosságként tüntethessük fel.* Visszaülve a világháló emberi értékeket

érintő hatásait tárgyaló megközelítésekre, az eredmények nem zárják ki a fórumok érték közvetítő funkcióját, ugyanakkor nem igazolják azok értékrendeket erősítő vagy gyengítő hatását.

Az egyéni érték megjelenítéssel kapcsolatos V. hipotézisem kimondta, hogy a fórumozók üzenetei – a fórumozás háttérében álló – sajátos személyes értékeket jelenítenek meg. Első specifikus hipotéziseim Dányi és Hain (Dányi [2002], Hain [2006] [2007]) szülő munkái alapján azt prognosztizálta, hogy a fórumozók *elsősorban* az (I. fejezetben bemutatott) *alternatív* hipotézis szerinti „*alkotó szellem*”, „*előítéletektől mentesség*” és „*szabadság*” értékeit jelenítik meg. Második specifikus várakozásom – a hálózati báziskommunikáció koncepciójára és az érték közvetítési modellre alapozva – az volt, hogy a fórumozók a báziskommunikációs aktivitásra specifikusan jellemző értékpreferenciára utaló értékeket jelenítenek meg üzeneteikben; az érték megjelenítés révén tükrözött értékek rangsora eltér a népesség, az internetezők valamint a WiW-tagság körében tapasztalt értékpreferenciáktól.

Eredményeim szerint a megjelenített értékek rangsorában a „*segítő készség*”, a „*mások tisztelete*”, *tolerancia*”, a „*jókedély*”, a „*társadalmi megbecsülés*” és az „*udvariasság*” értékei állnak *első helyen*. Ezek az értékek (a „*társadalmi megbecsülést*” kivételével) Schwartz (Schwartz [2003]) *univerzalitást és jóindulatot magában foglaló alapértékeihez köthetők*. E fejlemények illeszkednek azokhoz a jellemzőkhöz (segítő készség és jókedély), melyeket Wellman és Gulia is kiemel a hálózati hírcsoportok szellemiségének leírásakor (Wellman – Gulia [2007] 153.pp.). A „*segítő készség*” és „*tolerancia*” értékeinek kitüntetett megjelenése azokhoz a kutatási eredményekhez (Rogers [1995], Dessewffy – Galác [2004]) is köthető, melyek a technológiai újítások korai adaptálói körében az átlagosnál (és a késői adaptálóknál) magasabb empátiát tapasztaltak. A hatalom alapértékével (Schwartz [2003]) összefüggő „*társadalmi megbecsülés*” gyakori megjelenítése azt jelzi, hogy a fórumozók közlési és önkifejezési aktivitásában szerepet játszik a (pozitív) visszajelzések, az elismerés iránti igény. Az „*alkotó szellem*”, az „*előítéletektől mentesség*” és a „*szabadság*” szorosan egymás mellett, ám a rangsor közepén áll, ami mutatja, hogy a fórumokon (2004 őszén) résztvevők *elsősorban nem* a WiW hálózat törzstagságának tulajdonított értékeket (Dányi [2002] Hain [2006] [2007]) közvetítik és nem is az *alternatív* várakozásoknak megfelelőket.

Az V.2. specifikus hipotézishez kapcsolódó elemzésben összevettem a fórumokon megjelenített értékek rangsorát a népesség, az internetezők valamint a WiW-tagság körében mért értékpreferenciákkal. E ponton *nem* az volt a célom, hogy igazoljam az értékpreferenciáknak az aktív hálózati báziskommunikációban való részvételre kifejtett hatását, pusztán támpontot kívántam nyújtani e hatás későbbi vizsgálataihoz. Az eredmények azt mutatták, hogy a *népesség, az internetezők és a WiW tagságban tapasztalható érték rangsor igen hasonló képet mutat a leginkább és legkevésbé preferált értékekről*. Mindhárom csoportban *első* között szerepel a „*környezetvédelem*” a „*szavahihetőség*” és a „*szabadság*” értéke, a rangsorok végén pedig rendre a az „*érdekes, változatos élet*”, a „*társadalmi megbecsülés*”, az „*engedelmesség*” és az „*anyagi jólét*” értékei szerepelnek. Ezzel szemben a *fórumokon megjelenített értékek a teljes népesség, az*

internetezők valamint a WiW-tagság értékpreferenciáitól is különböző értékrangsorot tükröznek, a jóindulat az altruizmus és a mások általi elismertség (értékkészleten belüli) előtérbe helyezésével. A hálózati kommunikációban való részvétel motivációs tényezői kapcsán több szerző is kiemeli a személyes érdekekkel összefüggő igényeket, az információkhoz, társasághoz, érzelmi támogatáshoz való hozzájutás szükségleteit (Tamás – Zsolt [2001], Rheingold [1994]). Az altruizmus és az elismertség értékeinek összekapcsolódása sajátos jelenség, háttérben minden bizonnyal a hálózati kommunikáció azon sajátossága áll, hogy a mások felé nyitott, kezdeményező és segítőkészséget mutató résztvevők nemcsak arra számíthatnak, hogy adott esetben ők maguk is viszont számíthatnak hálózati partnereik támogatására. Aktivitásuk nyomán megtapasztalhatják a hálózati megbecsültséget, azaz egyféle „virtuális presztízsrre” tehetnek szert (Rheingold ibid., Kollock [1999]). Az összevetés végső soron arra utal, hogy a hálózati báziskommunikációban való aktív részvétel kapcsolatban állhat bizonyos (az univerzalitás és hatalom alapértékéhez is kötődő) értékekkel. Az, hogy a „nyitottság”, a „segítőkészség” valamint a „társadalmi megbecsülés” értékét előtérbe helyező értékek megfeleltethetők-e a specifikus internethasználat – a mikronyilvános fórumozás – megkülönböztető értékpreferenciájának, további, több módszert is alkalmazó triangularizációs (Denzin-Lincoln [1998]) elemzéseket igényel.

Az egyéni értékmegjelenítés elemzése során felhívtam a figyelmet egy meglepő, a későbbiekben vizsgálandó kérdésre is. A hazai népesség értékpreferenciája rangsorában ugyanis „lemaradva” (a 14-ik és 20-ik helyen) szerepel a „jókedély” és az „anyagi jólét” értéke. Ezek pedig, amióta érték-vizsgálatokat végeznek Magyarországon, mindig a rangsor (leg-)elején voltak (Hankiss [1983], Füstös [2004]). Mivel az „anyagi jólét” értéke mind a népesség, mind az internetezők mind pedig a WiW tagok körében a legkevésbé jelentős értékek között szerepel, felvethető, hogy a az értékpreferenciákban évtizedek óta betöltött helye (Füstös – Szakolczai [1999], Füstös [2004]) a legutóbbi időkben jelentősen megváltozott.

Az V. hipotézis kapcsán felállított utolsó prognózisom az volt, hogy a közvetített értékek a fórumozókra jellemző, sajátos értékrend(ek)et tükröznek. A hipotézisvizsgálat, eredeti szándékom szerint, a báziskommunikációs pályák értékterében megmutatkozó értéknyalábok feltárását és a mutatkozó értéktípusokat közvetítő csoportok azonosítását célozta volna. Az adateredmények birtokában azonban ezen a ponton szembesültem a pilotvizsgálattal vállalt azon kockázatok bekövetkezésével, melyek a célcsoport összetételéről és az értékközvetítés nagyságrendjéről szóló adatok (vizsgálat előtti) teljes ismeretlenségéből fakadtak. A rendelkezésre álló adatok (a célcsoport összetétele és az értékváltozók ferde megoszlásai) folytán megghiúsult a sokváltozós elemzési eszközök alkalmazásának lehetősége, így e hipotézis tesztelése is.

VI. hipotézisem arra vonatkozott, hogy az értékközvetítés fórumokon mutatott tartalma (azaz, hogy az egyes fórumokon mely értékek jelennek meg és milyen gyakorisággal) a fórumok témájától függő. Az adateredmények eltértek a várakozásoktól: a topikok többségében a „segítőkészség”

megjelenése és a „*társadalmi megbecsülés*” értéke jelent meg leggyakrabban, függetlenül az egyes topikok témáitól.

Az egyéni érték megjelenítés háttértényezőinek azonosításával kapcsolatban arra a kérdésre kerestem a választ, hogy van-e kapcsolat az érték megjelenítés gyakorisága, tartalma és a társadalmi-demográfiai háttér között? Az egyéni érték megjelenítés elemzésekor először azt vizsgáltam, hogy vajon tapasztalható-e kapcsolat a társadalmi-demográfiai háttér illetve a hálózati tagság státusa és az értékközvetítés gyakorisága, azaz az egyéni „*érték megjelenítési hajlandóság*” között. Az eredmények azt mutatták, hogy az egyéni érték megjelenítés gyakoriságára nem hat sem a kor, sem az iskolázottság, sem pedig a tagsági státus. Lakóhely és nemek szerint azonban eltér az érték megjelenítési hajlandóság. A vidéki fórumozóknál illetve a nőknél szignifikánsan magasabb a megjelenített értékek gyakorisága, mint a fővárosiak illetve a férfiak körében.

A társadalmi-demográfiai háttértényezők egyes értékek megjelenítésére gyakorolt hatását vizsgáló elemzés azt mutatta, hogy a kor egyetlen érték megjelenítésében sem játszik szerepet. Ennek az eredménynek az értékelésekor figyelembe veendő, hogy a célcsoport kor szerinti megoszlása igen sajátos (66%-a 30 évesnél fiatalabb és csak elenyésző az 50 év fölöttiek aránya, így a korváltozó kategóriái igen „durván” mérik a korosztályi különbségeket). A *településtípus* érték megjelenítési hajlandóságra kifejtett (szignifikáns) hatása hat emberi értéknél áll fenn, a következők szerint: a vidékieknél – a fővárosiakkal összevetve – átlagosan magasabb (hússzoros) az „*elvégzett munka öröme*”, (hétszeres) a „*boldogság*”, (négyeszeres) az „*anyagi jólét*” és az „*előítéletektől mentesség*”, (kétszeres) a „*jókedély*” és az „*udvariasság*” értékek megjelenítése. A fórumozó neme szerint egyetlen érték tekintetében mutatkozik az érték megjelenítésben (szignifikáns) eltérés: a nők hozzászólásai kétszer több alkalommal közvetítették a „*mások tisztelete, tolerancia*” értéket, mint a férfiakéi.

Figyelembe véve, hogy a fórumozók többsége – az értékközvetítésben a vidékieknél kisebb hajlandóságot mutató – fővárosi, ezek az eredmények új megvilágításba helyezik a fórumozók által megjelenített értékek (fentebb említett) rangsorát: a megjelenített értékek rangsorának „*élvonalában*” több olyan érték („*mások tisztelete*”, „*tolerancia*”, „*jókedély*” és „*udvariasság*”) szerepel, melyek kitüntetett helye vélhetően a nők és vidékiek értékközvetítő magatartásának köszönhető. A hálózati részvételt jellemző „*önzetlenség és önérdek*” értékpár (a megjelenített értékek rangsorának első és negyedik helyén álló „*segítőkézség*” és „*társadalmi megbecsülés*”) ugyanakkor független a társadalmi-demográfiai háttér vizsgálatba vont tényezőitől.

Az egyéni érték megjelenítés háttértényezőinek azonosítását célzó elemzés során megvizsgáltam azt is, hogy különböznek-e a törzstagok és a hálózathoz később csatlakozók által megjelenített értékek. Az eredmények a korábban ismertetett WiW-ről szóló kutatások (Hain [2007] Dányi [2002]) alapján különösen meglepők, hiszen az egyéni érték megjelenítésben – két és fél évvel a WiW indulása után – nem található egyetlen, a WiW törzstagságához köthető, *kiemelten*

megjelenített emberi érték sem. Ugyanakkor a későbbi csatlakozók között – a törzstagokkal összevetve – szignifikánsan magasabb az „*elvégzett munka öröme*”, a „*törekvés*”, a „*jókedély*” és a „*családi biztonság*” értékeinek megjelenítése. Ezek az értékek a népesség értékpreferencia rangsorának utolsó negyedében foglalnak helyet és a fórumokon megjelenített értékek rangsorának 9-ik és 19-ik helyein. Mindez azt is jelezheti, hogy ezek az értékek a későbbi csatlakozók preferenciáihoz köthetők. Jóllehet e felvetés megalapozása további vizsgálatokat igényel, az egyéni érték megjelenítésre vonatkozó eredmények alapján arra számíthatunk, hogy az érték megjelenítésben és a fórumokon közzétett üzenetek által zajló érték közvetítésben a korai többség hálózati báziskommunikációba való bekapcsolódása számos új fejleményt hozhat nemcsak az érték megjelenítés mértékére, hanem tartalmára nézve is.

IV. Összefoglalás

Visszaulva az értekezés kiindulópontját képező kérdésekre, az alábbiakban röviden összefoglalom a 2004 őszi adatokon nyugvó empirikus vizsgálat eredményeit.

„A hálózati fórumokon mennyire élesen rajzolódnak ki a különböző társadalmi csoportok közötti elkülönülések?”

Az értekezésben vizsgált, az internetes hírcsoportok speciális típusát képviselő hálózati fórumok heterogén összetételűek és a rajtuk zajló párbeszéd vizsgálat nem mutatott ki szocio-demográfiai különbségekhez köthető elkülönülést, fragmentálódást.

„Elősegíthetik-e a fórumok a különböző társadalmi csoportok közötti kapcsolat létrejöttét és megerősítését?”

A hálózati báziskommunikáció apolitikus pályái elősegítik a *különböző társadalmi csoportok közötti kapcsolat létrejöttét és megerősítését*, azaz kommunikációs „átjárókként” hozzájárulnak a kommunikációs hidak kiépítéséhez, a „*híd jellegű*” társadalmi tőke gyarapodásához.

„Zajlik-e a fórumokon érték közvetítés, és ha igen, az milyen mértékű?”

A fórumozók hozzászólásait összességében nem jellemezi az érték megjelenítő magatartás. A hálózati báziskommunikációs pályák érték közvetítő szerepe ugyan nem kizárható, a párbeszéd során megnyilvánuló érték közvetítés ugyanakkor igen alacsony szintű, így azt nem tekinthetjük a báziskommunikációs pályák sajátosságának. A híd jellegű kapcsolódások érték vonatkozásait illetően az eredmények nem igazolták azt, hogy a társadalmi-demográfiai háttér szerint egymástól (viszonylag) távoli internethasználók közötti kapcsolatok alkalmasak volnának a „*kötés-jellegű*” társadalmi tőke megalapozásra illetve megerősítésére.

„Milyen sajátosságai vannak az érték közvetítésnek?”

A fórumokon megjelenített értékek – témáiktól függetlenül – sajátos érték rangsort tükröznek, a „*jóindulat*”, az „*segítőkészség*” és a „*mások általi elismertség*” értékeinek előtérbe helyezésével. Ezeket az értékek jellemzően a – a férfiaknál és a fővárosiaknál tapasztaltakhoz képest

szignifikánsan magasabb érték közvetítési hajlandósággal bíró – női és vidéki fórumozók üzenetei jelenítik meg. Az internethasználó korai többség körébe sorolható fórumozók több érték megjelenítésében is különböznek az újítók és korai adaptálók csoportjait képviselő hálózati törzstagságtól: körükben a teljesítményelvet közvetítő pragmatikus értékek jóval többször fordulnak elő.

Mintegy öt éven át tartó elméleti és empirikus munka vezetett ahhoz, hogy kiinduló kérdéseimnek a végére járjak. A vizsgált jelenségkör – mint maga a világháló – empirikus kutatási szempontból *mozgó célpont*. Az elmúlt években a hazai internet penetrációban és a használati szokásokban is számos változás következett be. Úgy hiszem, hogy egy mai adatfelvétel jóval árnyaltabb – és minden bizonnyal nagyobb megbízhatóságú – eredményekre vezetne a hálózati báziskommunikáció vizsgálatában, mint az általam végzett 2004-es adatfelvétel. Ez azonban, merem remélni, nem vesz el munkám értékéből. A pilotvizsgálat kezdeteitől fogva jóval inkább az sarkallt, hogy munkám releváns felvetéseket és későbbi kutatásokat megalapozó empirikus kiindulópontokat eredményezzen, mintsem nagy megbízhatóságú kijelentéseket.

A további kutatások számára nyújtott hozzájárulások összefoglalása

Disszertációm a következő hozzájárulásokat adja a hálózati hírcsoportok tematikus fórumait vizsgáló további kutatások számára.

Szakirodalom feldolgozása révén: A nyilvánosságelméletek, az internethasználat, a technológiai innovációk elsajátítása és az értékek változásával kapcsolatos elméletek és a hálózati hírcsoportokon zajló párbeszédnek kapcsolódási pontjainak bemutatása. Az apolitikus tematikát képviselő hálózati hírcsoportok relevanciájának felvetése.

Az elméletet megalapozó vizsgálatok révén: A hálózati hírcsoportok kommunikáció-szociológiai sajátosságainak meghatározása. A vizsgált jelenségkör elméleti meghatározása, empirikus vizsgálati tesztelésre alkalmas összefüggések azonosítása.

Az elméleti megfontolások kimunkálása révén: A kutatási terület fogalmi készletének kialakítása a szakirodalmi előzményekre építve.

Az elméletet tesztelő vizsgálatok révén: A vizsgált jelenségkör empirikus tanulmányozására alkalmas adatgyűjtési módszerek kidolgozása, korábban nem alkalmazott megfigyelési módszer alkalmazása az értékutatásban; az újítások gyengeségeinek és erősségeinek azonosítása.

Összefoglaló táblázat a hipotézisekkel és kutatási kérdésekkel kapcsolatos következtetésekről

A vizsgálat célja	Kutatási kérdés	Kutatási kérdéshez kapcsolódó hipotézis	Az eredmények egy irányba mutattak-e a hipotézissel?	
Hálózati báziskommunikáció társadalmi távolságokat csökkentő hatásának ellenőrzése, a kommunikációs átjárás leíró elemzése	I. Érvényesül-e a kommunikációs átjárás a társadalmi csoportok között? (Társadalmi távolságok, I. kérdéskör)	I. Csoportok közti átjárás	Igen	
	II. Milyen főbb sajátosságai vannak a kommunikációs átjárásnak? (Társadalmi távolságok, II. kérdéskör)	II. Téma-specifikus részvétel	Nem	
		III. Később jövők térnyerése	Igen	
Hálózati érték közvetítés leíró és magyarázó elemzése	III. Zajlik-e érték közvetítés, és ha igen, milyen mértékű? (Érték közvetítés, I. kérdéskör)	IV.1. Érték közvetítés a fórumozók szintjén	Részben: bár a várt irányba mutattak az eredmények, a fórumozók többsége nem jellemezhető az értékmegjelenítő magatartással.	
		IV.2. Érték közvetítés az üzenetek szintjén	Részben: bár a várt irányba mutattak az eredmények, az értékmegjelenítés nem kikutatott sajátossága a fórumoknak.	
	IV. Milyen sajátosságai vannak az érték közvetítésnek? (Érték közvetítés, II. kérdéskör)	V. Sajátos értékek a fórumok világában	Részben: Az egyéni értékmegjelenítés leíró elemzése a várt irányba mutattak. A magyarázó vizsgálatokra nem került sor.	
		VI. Téma-specifikus érték közvetítés	Nem	
	Az egyéni értékmegjelenítés háttértényezőinek azonosítása	Van-e kapcsolat az értékmegjelenítés gyakorisága, tartalma és a szocio-demográfiai háttér között?	A kérdéshez nem kapcsolódott hipotézis	
		Különböznek-e a törzstagok és a hálózathoz később csatlakozók által megjelenített értékek?		

V. Hivatkozások

Angelusz, R. [2000]: A nyilvánosság fogalma és színterei. In: uő. A láthatóság görbe tükrei. Új Mandátum Kiadó, Budapest. 9-27.

Angelusz, R. – Tardos, R. [1998]: A kapcsolathálózati erőforrások átrendeződésének tendenciái a kilencvenes években. In: Kolosi, T. – Tóth István, Gy. – Vukovich, Gy. (szerk.) Társadalmi riport 1998. TÁRKI, Budapest. 237-256.

Antal Z. L. [1976]: A tartalomelemzés alapjai. Magvető Kiadó, Budapest.

Bajomi-Lázár, P. [2001]: Média, hatalom. A Médiaimperializmus tézise. Médiakutató, 2001 (nyár) 61-72.

Becskeházi, A. – Kuczi, T. [1992]: A nyilvánosságról. Volt-e nyilvánosság az elmúlt évtizedek Magyarországon? Szociológiai Szemle 1992/4. 39-51.

Berger, P. – Luckman, T. [1966]: The Social Construction of Reality: A Treatise its the Sociology of Knowledge. Anchor Books, New York. Magyarul uők. (1998) A valóság társadalmi felépítése. Tudásszociológiai értekezés. József Műhely Kiadó, Budapest.

Blau, P. M. [1977]: Inequality and Heterogeneity. Free Press, New York.

Burton, D. [2000]: Research Training for Social Scientists. Sage Publications, London.

Castells, M [1996]: The information Age: Economy, Society and Culture 1. The Rise of Network Society. Blackwell Publishers, Oxford. Magyarul: Castells, M. (2005) Az információ kora Gazdaság, társadalom és kultúra. I. A hálózati társadalom kialakulása. Gondolat – Infonia Kiadó Budapest.

Castells, M. [1997]: The Information Age - Economy, Society and Culture 2. The Power of Identity. Blackwell Publishers, Oxford. Magyarul: Castells, M. (2006) Az információ kora. Gazdaság, társadalom és kultúra. II. Az identitás hatalma. Gondolat – Infonia Kiadó, Budapest.

Cross, R. – Parker, A. [2004]: The Hidden Power of Social Networks. Harvard Business School Press, Boston MA.

Dányi, E. [2002]: Kellemes mellékhatások, avagy a virtuális közösségek harmadik korszaka. Előadás az ITHAKA Információs Társadalom és Hálózatkutató Alapítvány Programján, 2002. november 28. Budapest. Dia elérhető <http://www.ithaka.hu> Utolsó letöltés: 2009. február 13.

- Dessewffy, T. – Galács, A. [2004]: Elnapolt forradalom. In: Dessewffy, T. – Z. Karvalics, L. (szerk.) Internet.hu II. Gondolat Kiadó, Budapest. 17-46.
- Denzin, N. – Lincoln, Y. [1998]: The Landscape of Qualitative Research. Thousand Oaks, California: Sage.
- Di Maggio et al. [2001]: Social Implications of Internet. Annu. Rev. Sociology. 2001.
- Feather, N. [1982]: Expectations and Actions: Expectancy Value Models in Psychology. Hillsdale, Lawrence Erlbaum.
- Fulton, John [1997]: Modernity and Religious Change in Western Roman Catholicism: Two Contrasting Paradigms. Social Compass 44(1). 115-129
- Füstös, L. – Szokolczai Á. [1994]: Értékek változásai Magyarországon 1978-1993. Szociológiai Szemle 1994/1. 57-90.
- Füstös, L. – Szokolczai, Á [1999]: Kontinuitás és diszkontinuitás az értékpreferenciákban (1977-1998). Szociológiai Szemle 1999/3. 54-71.
- Füstös, L. – Szokolczai, Á [2004]: Értékrendszerek az axiális momentumokban. (24 európai ország összehasonlító elemzése). Kézirat.
- Füstös, L. [2004]: Kontinuitás és diszkontinuitás az értékpreferenciákban. In: Füstös, L. – Guba, L. (2004) Társadalmi Regiszter 2004. Európai Társadalmak Összehasonlító Vizsgálata 2. kötet. MTA PTI – MTA SZKI. Budapest. 123-209.
- Gábor, K. – Kabai, I. – Matiscsák, A. [2003]: Információs társadalom és az ifjúság. Szeged: Belvedere Meridionale.
- Geissler, R. [1973]: Massenmedien, Basiskommunikation und Demokratie. Ansätze zu einer normativ-empirischen Theorie. Mohr & Siebeck, Tübingen
- Granovetter, M. S. [1973]: The Strength of Weak Ties. Am. J. Sociology (78) 1360-1380.
- Granovetter, M. S. [1974]: Getting a Job: A Study of Contacts and Careers. Harvard University Press, Cambridge.
- Granovetter, M. S. [1983]: The strength of Weak ties: A Network Theory Revisited. Sociological Theory 1983. 1. 202-233.
- Habermas, J. [1971]: A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. Gondolat Kiadó, Budapest.

Hain, F. [2006]: Kapcsolatháló a világhálón - a WiW. Egy közösségi weboldal és közösség szociálpszichológiai elemzése. Doktori tézisek 2006. ELTE Pedagógiai és Pszichológiai Kar. Kézirat. Elektronikusan elérhető: <http://www.hain.hu> utolsó letöltés 2009. február 10.

Hain, F. [2007]: Fiatalok hálózati közössége és hálózati kultúrája Budapesten. Egy online közösségi weboldal, az iWiW egy korai felhasználói köre által teremtett közösségi és közösségszerveződési minta. Kézirat. Elektronikusan elérhető: <http://www.hain.hu> utolsó letöltés 2009. február 10.

Hankiss, E. [1980]: Structural Variables in Cross-Cultural Research on the Quality of Life. In: Szalai, A. – Andrews, F. M. (szerk.) The Quality of Life. Comparative Studies. Sage Studies in International Sociology (20.) 41-56.

Hankiss, E. [1983]: Diagnózisok In: Hankiss Elemér Társadalmi csapdák, diagnózisok. Magvető Kiadó, Budapest. 145-446.

Hankiss, E. et al. [1982]: Kényszerpályán? A magyar társadalom értékrendszerének alakulása 1930 és 1980 között. MTA Szociológiai Kutató Intézet, Budapest.

Heller, M. – Némedi, D. – Rényi, Á. [1990]: Vázlat a nyilvánosság-fogalom értelmezéséhez. In: Szabó Márton (szerk.) Tükör által homályosan. Tanulmányok az ideológiáról. MTA Társadalomtudományi Intézete, Budapest. 111-123.

Herman, E. – Chomsky, N. [1988]: Manufacturing Consent: The Political Economy of the Mass Media. Pantheon, New York.

Katz, E. – Lazarsfeld, P. F. [1955]: Personal Influence. Free Press. Glencoe, Ill.

Keane, J. [1995]: Structural Transformations of the Public Sphere. The Communication Review, Vol. 1. 1-22.

Keane, J. [1999]: Média és demokrácia. Helikon Kiadó, Budapest.

Kellner, D. [2002]: Theorizing Globalization. Sociological Theory. Vol. 20, Nr. 3 2002. Nov. 285-305.

Kluckhohn, C. [1951]: Values and Value Orientation in the Theory of Action. In: Parsons, T. –Shils, E. (eds.): Toward a general theory of action. Harvard University Press, Cambridge.

Kollock, P. [1999]: The Economies of On-line Cooperatin: Gifts and Public Good sin Cyberspace. In: Smith, M. A. – Kolloch, P. (eds) Communities in Cyberspace. Routledge, London. 220-239.

Lazarsfeld, P. – B. Berelson, B. – Gaudet H. [1968]: The People's Choice. Columbia University Press, New York

- Lin, N. [1999]: Társadalmi erőforrások és társadalmi mobilitás. A státuselérés strukturális elmélete. In: Angelusz R. (szerk.) A társadalmi rétegződés komponensei. Új Mandátum Kiadó, Budapest.
- Markus, H. – Kitayama, S. [1991]: Culture and the Self: Implications for Cognition, Emotion, and Motivation. *Psychological Review*, Vol. 98, No. 2.. 234–253.
- Mason, J. [2005]: A kvalitatív kutatás. József Kiadó, Budapest.
- McChesney R. W. [1996]: The Internet and U. S. Communication Policy-Making in Historical and Critical Perspective. *Journal of Communication*, Vol. 46 (1)Winter 98-124.
- Meyrowitz, J. [1986]: No Sense of Place. The Impact of Electronic Media on Social Behavior. Oxford University Press, New York – Oxford.
- Meyrowitz, J. [2003]: Médiumelmélet. In: Kondor, Zs. – Fábri, Gy. (szerk.) Az információs társadalom és a kommunikációtechnológia elméletei és kulcsfogalmai. Századvég Kiadó, Budapest. 205-233.
- Molnár, Sz. [2002]: A digitális megosztottság értelmezési kerete. *Információs Társadalom*, 2002. (4) 82-101.
- Nagy, R. [2005]: Digitális egyenlőtlenségek: mítosz vagy valóság? Információs technológiák használatának aspektusai az ifjúság körében. Ph.D. értekezés, Budapesti Corvinus Egyetem, Szociológia és Szociálpolitika tanszék, Budapest.
- Newhagen, J. [1995]: Correspondence to Robert W. McChesney. *New York Times* 10. July 1995.
- Norris, P. [1999]: Who Surfs? New Technology, Old Voters and Virtual Democracy. In: Elaine Ciulla, Kasmarck and Joseph S. N. (szerk.) *democracy.com? Governance in Networked World*. Hollis, NH, Hollis Publisher.
- NTIA (National Telecommunications and Information Administration) [2002]: *A Nation Online*. U.S. Department of Commerce, Washington.
- Parsons, T. [1988]: A modern társadalmak rendszere. Elméleti tájékoztató. In: Némedi, D. (szerk.) *Talcott Parsons a társadalmi rendszerről*, Szociológiai Füzetek 45. ELTE Szociológiai, Szociálpolitikai Intézet és Továbbképző Központ, Budapest 84-111.
- Pintér, R. (szerk.) [2007]: *Magyar információs társadalom 1998–2008. Jelentés az elmúlt évtizedről*. BME-UNESCO Információs Társadalom- és Trendkutató Központ – GKleNET, Magyar Tudományos Akadémia Infokommunikációs Jogi Centrum. Budapest.
- Putnam, R. D. [2000]: *Bowling Alone. The Collapse and Revival of American Community*. Simon & Schuster, New York.

Rheingold, H. [1994]: Mindennapi élet a cyberspace-ben. Replika (15-16.) 293-312.

Rogers, E. M. – Kincaid, D. E. [1981]: Communication Networks. Towards a New Paradigm for Research. Free Press, New York.

Rogers, E. M. [1995]: Diffusion of Innovations. (IV. kiadás) The Free Press, New York.

Schwartz, S. [2003]: Univerzálák az értékek tartalmában és struktúrájában. Elméleti előrelépések és empirikus próbák húsz országban. In: Váriné, Sz. I. (szerk.) Értékek az életben és a retorikában. Akadémiai Kiadó, Budapest. 105– 154.

Strover, S. – Straubhaar, J. [2000]: Reasons for Not Using the Internet. In: uők. E-Government Services and Computer and Internet Use in Texas. A Report from the Telecommunications and Information Policy Institute. http://www.utexas.edu/research/tipi/reports/dir_final2.htm

Tamás, P. – Zsolt, P. [2001]: A társadalmi kommunikáció szociológiájáról. In: Béres, I.–Horányi, Ö. (szerk.) Társadalmi kommunikáció. Osiris Kiadó, Budapest. 245-263.

Vályi, G. [2004]: Az alulról jövő kulturális globalizáció és az Internet. Médiakutató, 2004 (ősz) 95-114.

Wellman, B. – Gulia, M. [2007]: A netszörfözők nem utaznak egyedül: virtuális közösségek, mint valódi közösségek. In Halácsy, P. – Vályi, G. – Wellman, B. (szerk.) Hatalom a mobil tömegek kezében. Új média remix I. Typotex Kiadó, Budapest. 143-186.

Wellman, B. et al. [2002]: Növeli, csökkenti vagy kiegészíti az Internet a társadalmi tőkét? Információs társadalom, II. évf. 1.

VI.A szerzőnek a témában megjelent publikációi és konferencia előadásai

Publikációk

Ferencz Magdolna [2008] Értékközvetítés az IWIW fórumain. A hálózati báziskommunikáció kutatása: egy pilot study kérdésfeltevésai és vizsgálati módszerei. DOSZ, Budapest. 269-290.

Ferencz Magdolna [2008]: A média hazai közönségcsoportjai. In: Füstös, L. – Guba, L. – Szalma, I. (szerk.) Európai Társadalmak Összehasonlító Vizsgálata, 6. MTA Politikai Tudományok Intézete – MTA Szociológiai Kutatóintézet. Budapest. 79-116.

Ferencz Magdolna [2005]: Tükörország? Az internetes kommunikáció és az értékek. Módszertani füzetek, MTA Szociológiai Kutatóintézet.

Ferencz Magdolna [2004]: A privacy határai az internetes kommunikációban. Módszertani füzetek, MTA Szociológiai Kutatóintézet.

Konferencia előadások

Ferencz Magdolna: Értékközvetítés az IWIW fórumain. Tavaszi szél Konferencia. Doktoranduszok országos Szövetsége, Budapest. 2008. május 25.

Ferencz Magdolna: Érték vagy normaválság? A magyar népesség értékpreferenciáinak változásai az elmúlt évtizedekben. Budapesti Corvinus Egyetem Jövőkutatás Tanszéke és a "Felelősen a jövőért" Akadémiai Klub Alternatív konferenciája, Kétfodony. 2007. május 7.

Ferencz Magdolna: 2005. március 3. Tükörország? Az internetes kommunikáció és az értékek. Magyar Szociológiai Társaság-MTA Politikai Tudományok Kutatóintézete, MTA Szociológiai Kutatóintézet Értékkonferenciája, Budapest. 2005. március 3.

Ferencz Magdolna: Értékek és normák tükröződése az Internetes kapcsolatkezelésben és információcserében. Magyar Szociológia Társaság Konferenciája, Budapest. 2004. november 20.